

כתובות רומיות ממעגן-מיכאל¹

מאת

מ. אבי-יונה

בשעת שפיכת הסוללות לשם התקנת בריכת-דגים על שפת הים בסביבות מעגן-מיכאל (נ"צ 1418,2185) נתגלתה קבוצה של 19 עמודים, שכנראה על כולם היו כתובות רומיות (לוח א', 1). העמודים (פרט לאחד, שהוא מאבן דמויית-שיש), עשויים מאבן-חול. רובם נשברו ונפגעו מרוחות וממי-הים, באופן שאין אפשרות לפענח את הכתובות שעליהם. ואף באותם העמודים, שעליהם שרדו כתובות, הן ניזוקו קשה ונטשטשו בהן שורות שלמות. מצורת העמודים, שנשתמרו במצב טוב, פחות או יותר, ניתן להסיק, שהיה להם בסיס בצורת קרובה לקוביה (למשל, במס' $2 : 0.47 \times 0.55$ מ"מ), ואילו גבהם הגיע ל-1.90 מ' וקטרם ל-0.55 מ'.

הכתובות חקוקות באבן ברוב העמודים, בעוד שבשניים מהם, המשוחים בסיד לבן, כתובות הן בצבע אדום². במידה שניתן לפענח כתובות אלו ברור הוא, שהן מוקדשות לקיסרים, החל במרקוס אורליוס (משנת 161 לספה"נ) ועד לגורדינוס הראשון ובנו גורדינוס השני (238 לספה"נ), היינו, לשליטים במשך 77 שנים. אמנם מן האפשר הוא, שהיו כאן הקדשות קדומות יותר ואף מאוחרות יותר.

והרי קריאתן של כתובות אלו:

1. עמוד שבור, שגבהו 1.75 מ' וקטרו 0.33 מ'. עשוי מאבן קשה (דמויית-שיש). 6 שורות. גובה האותיות 0.5 F עם קו עליון מלוכסן למעלה, L עם קו תחתון מלוכסן אף הוא. נקודות בין מלה למלה (לוח א', 2).

1 תודתי נתונה למר אלישע לינדר ולמר בנימין סטון, חברי מעגן מיכאל, שהצילו כתובות אלו מהשמדה, ואף פיענחו אותן במידה רבה. מר לינדר הפנה את תשומת-לבי לתגלית זו וסייע לי בעבודתי בשעת ביקורי באתר. התצלומים הניתנים כאן הם מעשידיי.

2 אבן-מיל משוחה בסיד, שעליה כתובת משנית בצבע אדום, נתפרסמה ב-QDAP, XII, 1946, p. 100, Pl. XXIX

IMP(eratori)

CAESARI M(arco) AVR(elio)

ANTONINÓ PIO

FEL(ici) AVG(ustò) Co(n)S(uli) II

FILIO DIVI TI (? ti) AN

TONINI AVG(usti)

"לאימפרטור קיסר מרקוס אורליוס אנטונינוס, ירא־שמים, בר־מזל, אוגוסטוס, קונסול בפעם השנייה, בנו של טיטוס (?) אנטונינוס אוגוסטוס האלוהי".
על סמך הזכרת ה"אב" אנטונינוס פיוס מיוחסת כתובת זו למרקוס אורליוס הפילוסוף. מתוך השימוש במספר שניים במניין הקונסולאטים יש ללמוד, שכתובת זו נחקקה בראשית תקופת שלטונו של מרקוס אורליוס (בשנת 161 לספה"נ), היינו, לפני שנתפרסם בפרובינקיות עניין הקונסולאט השלישי ולפני הצטרפותו של לוקיוס וורוס לשלטון.

2. שבר עמוד של אבן־חול. גובה השבר — 1.45 מ'; קטרו — 0.38; ובסיסו — 0.47×0.55 ס"מ. חמש שורות (לוח א', 3—4).

IMP. CAESARI

[P(ublio)] HELVIO [PERTINACI]

TRIB. POT. COS [II]

AVG. PONT.

MAX. PP

ΑΠΟ ΚΑΙΣΑ [PEΙΑΣ]

ΜΕΙΑΙΑ [Γ']

"לאימפרטור קיסר פובליוס הלוויוס פרטינאכס, בעל זכות טריבונים, קונסול בפעם השנייה, אוגוסטוס, כוהן רב, אבי המולדת.
מקיס(רי) מיל (ג)".

פרטינאכס היה קיסר מינואר ועד מרס של שנת 193 לספה"נ. סדר התארים כאן הוא בלתי רגיל³). הוא נחשב ל"אבי" השושלת הסווריאנית. מתוך אבן זו ניתן להסיק, שכל העמודים (פרט למס' 1) שימשו כאבני־מיל. כרגיל,

(3) על אבני־מיל מימי פרטינאכס בארץ ישראל — ראה שם, עמ' 99, 102. מספרן של אבנים אלו מעיד על פעולה נמרצת בתיקון כבישים, שבוצעה בתקופת־שלטונו הקצרה.

ניתנו תארי הקיסר ברומית, ואילו ציון המרחק—ביוונית, שהיתה שגורה יותר בפי התושבים.

3. עמוד מאבן-חול. גבהו—1.73 מ'; קטרו—0.48 מ'; בסיסו—0.55 ממ"ר.

IMP. CAESARI [M(arco)]

AVREL(io) ANT[ONINO]

PIO FEL(ici) AVG(usto) PONTIF(ici)

MAX(imo) TRIB(unicia)

POT(estate) XVI COS III[I]

IMP [II]

"לאימפרטור קיסר מרקוס אורליוס אנטונינוס, ירא-שמים, בר-מזל, אוגוסטוס, כוהן רב, בעל זכות טריבוניים בפעם השש-עשרה, קונסול בפעם הרביעית, מנצח בפעם השנייה..."

על-יסוד השימוש במלה "פליכס" והזכרת שמו של קיסר אחד בלבד אין לייחס כתובת זו למרקוס אורליוס אלא לקאראקלה. לפי מספר "הטריבוניקה פוטסטס" היא נחרתה בשנת 213 לספה"נ; ופירוש הדבר, שיש קשר לאבן זו עם בדק הכבישים הכללי, שנערך בשנים 212—214 לרגל מלחמתו של אותו קיסר בפרתים.

4. עמוד מאבן-חול. גבהו—1.90 מ'; קטרו—0.50 מ'; ובסיס-הקוביה שלו—0.40 ממ"ע. 10 שורות. גובה האות 7—0.06 מ', רוחב ה' N—0.045 מ'. (לוח ב', 1—2).

IMP. CAESARI

M. AVERLIO

ANTONINO

123

PIO. FEL. AVG.

PARTH. MAX.

BRITANNICO

MAX. GERM. MAX.

P. P. PONTIF. MAX.

TRIB. POT. XVIII

COS. III. PROCOS.

"לאימפרטור קיסר מארקוס אורליוס אנטונינוס, ירא-שמים, בר-מזל, אוגוסטוס, מנצח הפרתים הגדול ביותר, מנצח הבריטים הגדול ביותר, מנצח הגרמנים הגדול ביותר, אבי המולדת, כוהן רב, בעל זכות טריבוניס בפעם השמונה-עשרה, קונסול בפעם הרביעית, פרוקונסול".

השימוש בתארים "בריטאניקוס" ו"פרוקונסול" מוכיח, שהדברים אמורים כאן בקאראקלה. בהתאם לתאריך בשורות האחרונות, הוצבה האבן בשנת 215 לספה"נ, כלומר, כשנתיים לפני מות קאראקלה.

5. שבר עמוד מאבן-חול. אורך השבר — 1.10 מ'; קטרו — 0.55 מ'. מהכתובת שרדו 6 שורות חרות וממולאות בצבע אדום. גובה השורה — 0.07 מ.

[IMP. CAESARI]

[C. IVLIO. MAXIMINO]

[PIO. FEL. AVG. N.]

[GERM. MAX. ET]

[C. IVLIO] VERO

MAXIMO

[NOBIL]ISSIMO

C]AES [ARI

F]IL[IO

AVG(usti) N(ostri)

[GERM. MAX.]

"לאימפרטור קיסר קאיוס יוליוס מאכסימינוס, ירא-שמים, בר-מזל, אוגוסטוס שלנו, מנצח הגרמנים הגדול ביותר, ולבנו קאיוס יוליוס וורוס, הקיסר האציל ביותר, בנו של האגוסטוס שלנו, מנצח הגרמנים הגדול ביותר".

השם וורוס מכסימוס הניתן לקריאה והתואר "נוביליסימוס קיסר" מעידים, שהכוונה כאן לבנו הינוקא של מאכסימינוס תרפס, ש"משל" עם אביו מ-235 ועד 238 לספה"נ. הכתובת הושלמה לפי דוגמות אחרות של כתובות הקיסרים האלה, המצויות בארץ⁴). השנה המדויקת אינה ניתנת לשחזור מחמת הלי-קויים בנוסח.

6—7. עמוד מרובע. גבהו — 1.05 מ', קטרו — 0.38 מ'. משוח בסיד, שעליו כתובות 11 שורות בצבע אדום. גובה האותיות בשורות 1—2 — 0.10 מ';

(4) לדוגמה: P. Thomsen, *ZDPV*, 1917, p. 52, No. 134 b

בשאר השורות — 0.08 מ'. הכתב רהוט, גבוה וצר ($N = 8 \times 5$ ס"מ). (לוח א', 5).

IMP(eatori) CAES(ari)
M(arco) ANTONIO
GORDIANO
FILIO AVG(usti)
SEMPRONIANO
ROMANO
AFRICANO
PIO FEL(ici) AVG(usto)
PONTIF(ici Maximo) TRIB(unicia)
POT(estate) CO(n)S(uli)
PRO (consuli)

"לאימפרטור קיסר מרקוס אנטוניוס גורדיאנוס בן אוגוסטוס, סמפרוניאנוס, הרומאי, האפריקאני, ירא-שמים, בר-מזל, אוגוסטוס, כוהן רב, בעל זכות טריבוניס, קונסול, פרוקונסול".

אבן שנייה באותו נוסח מכילה רק את השורות 5—9. מחמת טשטוש החלק העליון של הכתובת אין לקבוע בוודאות את שם הקיסר, אך אפשר והכוונה היא לגורדיאנוס הראשון, האב. גורדיאנוס הראשון ובנו גורדיאנוס השני משלו 28 יום בלבד בחדשי מארס—אפריל של שנת 238, וכנראה מסיבה זו לא היתה שהות לחרות את המלים המוקדשות להן, אלא רק לכתבן בצבע.

הכתובת מס' 1, שנשתמרה בשלמותה ללא ציון מרחק, היא, כנראה, יוצאת-דופן. במס' 2 נשתמר חלק מהנוסח "מ...מיל..." בשאר הכתובות אין כל רמז על מטרתן, אך צורתן של רוב האבנים מעידה עליהן, שהן אבני מיל. דבר זה מוכח בוודאות מתוך השימוש בנוסחה הנ"ל. לפי מצבן הטופוגרפי סימנו אבנים אלו את המיל השלישי מצפון לקיסרי; ופרט חשוב זה מאשר את ההנחה, שהגבול בין הערים דאר וקיסרי עבר מצפון לנהר התנינים (זרקה) ⁽⁵⁾. מכל מקום ברי הדבר, שהכביש הרומאי מקיסרי צפונה נמשך לאורך החוף ⁽⁶⁾.

(5) מ. אבי-יונה, גיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל, תשי"א, עמ' 126.

(6) בפרט זה יש לתקן את המפה המצורפת לחיבור הנ"ל.

בימי הרומאים נהגו לחדש את אבני-המיל בשם קיסרים, שעלו לשלטון, על-ידי הצבת אבן נוספת, ורק במקרים בודדים — על-ידי חקיקת אבן ישנה, או צביעתה. כך נצטברו בכמה מקרים 8—10 אבנים באתר אחד⁷. הואיל ויש להניח, שכבר בימי אספסיאנוס נסלל קטע זה של כביש החוף, המחבר את עכו עם קיסרי, הרי ודאי היו באתר אבני-מיל קדומות יותר שנעלמו. הכתובת הבודדת, שאינה אבן-מיל לפי נוסחתה (מס' 1), הועמדה לידן, כסמל הנאמנות, עם עלייתו לשלטון של קיסר חדש.

(7) תומסון, עמ' 39, 42 ואילך.